

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРІЇ

УДК 165.12

DOI: 10.31651/2076-5908-2020-1-7-16

КРЕТОВ Павло Васильович,
кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії та релігієзнавства
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
Orcid ID: 0000-0003-2593-3731
e-mail: ataraksia@ukr.net,

КРЕТОВА Олена Іванівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка
кафедри російської мови, зарубіжної
літератури та методики навчання
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
Orcid ID: 0000-0002-3947-4479
e-mail: ekretova@ukr.net

ТЕМПОРАЛЬНИЙ РЕЖИМ МОДЕРНУ, ПОСТМОДЕРНУ І МЕТАМОДЕРНУ: НАРАТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено дослідженню специфіки кореляції між темпоральними режимами модерну, постмодерну та метамодерну та їх репрезентації в історичних наративі та дискурсі. Розглянуто термінологічне словосполучення темпорального режиму в контексті його кореляції із категорією темпоральності в гуманітаристиці назагал та вербальними формам її вияву у дискурсі зокрема. Наратив і дискурс в цьому контексті інтерпретовано не лише як форми репрезентації та трансляції історичних знань та уявлень, але і як маркери смислогенеративного потенціалу філософемі історії в межах картини світу людини та її життєсвіту. Проведено дистинкцію між поняттями філософії історії та історіософії принагідно до концепції темпорального режиму та її формалізації в історичних наративі та дискурсі. У відповідності з темою проаналізовано форми трансформації темпорального режиму в межах парадигм модерну, постмодерну та метамодерну. Окреслено опосередковуючий та динамічний характер метамодерну, скерований на парадоксальне узгодження модерну та постмодерну стосовно їх ставлення до гранднاراتивів і історичному знанні та метафізичних підстав історичного дискурсу. З'ясовано зміст трансформації «осьового часу» (К. Ясперс) та «сідловинного часу» (Р. Козеллек) в межах темпорального режиму метамодерну. Розглянуто поняття метаіронії та метаксису, осциляції (коливання) в контексті історичних наративу та дискурсу.

Ключові слова: філософія історії, наратив, дискурс, темпоральний режим, модерн, постмодерн, метамодерн, метаіронія, метаксис.

«Закрити цей світ немов недочитану книжку
де автор незграбно тримає сюжет і мотив
де гори героїв розпродуються зі знижкою
де горе героїв возведене в імператив
де кожна сторінка нагадує всі попередні
де все найцінніше приховане в коментарях...»

Ю. Іздрик «Синopsis»

Вступ

Сучасна потужна соціокультурна динаміка, що обумовлює фундаментальні зміни побутування форм культури та зміни масової й індивідуальної свідомості та колективної уяви (Ч. Тейлор) окремих спільнот, націй, культур і людства загалом, може бути назагал охарактеризована як парадоксальним чином водночас синкретична та дефрагментована. Маємо на увазі насамперед той позірно неочевидний факт, що інформаційно-комунікативні технології, які гранично трансформують життєсвіт (Е. Гуссерль), змінюють також систему мотивацій, ціннісних орієнтацій, маркерів ідентичності та власне фундаментальні смисли людського існування, які лежать в основі як змісту, так і механізмів самоусвідомлення [1] людини та її картини світу (М. Гайдеггер). Ідеться про постання услід за цифровою комунікацією (П. Вацлавік) і соціальним конструктивізмом (Б. Латур, Н. Луман) чи енактивізмом нової моделі рецепції соціальної реальності, ґрунтованої на великих даних (big data), яка суттєво відрізняється від моделей, що можуть бути умовно позначені як модерна та постмодерна. Концептуалізація новітньої парадигми метамодернізму в сучасній науковій, популярній літературах, медіа, мистецтві, формах спілкування на інформаційно-комунікаційних платформах (на які давно перетворилися світові соціальні мережі) змушує ставити питання про нові форми трансляції та привласнення (як олюднення, за К. Марксом) інформації людиною. Надзвичайно актуальною в цьому контексті видається проблема історичного нарративу, його тяглості, структури, модусів співвідношення частин у межах цілого (відношення адитивності), використання стилістичних засобів, дискурсивної цілісності тощо. Зайвим буде доводити, що уявлення про соціальну реальність згідно з фундаментальними когнітивними налаштуваннями людської свідомості будуються в опорі на набутий у процесі соціалізації досвід і ноетично (Е. Гуссерль) привласнену інформацію, і її особистісно пережитий смисл, що означає опертя на простий принцип аналогії, тобто на методи неповної індукції та дедукції. Це стосується насамперед уявлень про історичний процес і загалом історію людства як таку систему знань, що є насамперед соціальним конструктом, а не укорінена в об'єктивній актуальності та фактуальній даності природних явищ. Отже, проблематизується не просто рецепція історії, але і сам її зміст, і генеровані нею смисли. Необхідність з'ясування цього питання обумовила **актуальність** цієї розвідки.

Метою статті є компаративний розгляд інтерпретації функціонування історичних нарративу й дискурсу в модерній, пост- і метамодерній парадигмах, а також з'ясування інтенціоналу цього процесу.

Дослідженням дотичних до теми нашої роботи питань займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Р. Колінгвуд, Е. Касіпер, С. Лангер, Ю. Габермас, Н. Луман, Ц. Тодоров, П. Рікер, М. Блок, А. Ассман, Р. Козеллек, І. Бойченко, Ю. Павленко, І. Ковальчук, та ін.

З'ясуємо фундаментальне для нашого дослідження поняття темпорального режиму, що знаходить своє відображення в дискурсі та нарративі. Звісно, окреслити дескриптивно, а тим паче феноменологічно, увесь спектр наукових досліджень, пов'язаних із часом і часовістю, навряд чи можливо, оскільки сприйняття та накопичення досвіду відбувається в часі, поняття часу так чи інакше екстраполюється і на сферу свідомості, а точніше – мислення. Тому можна говорити про цілу традицію темпоральних досліджень від малих сократиків, Платона, Аристотеля, Аврелія Августина, Томи Аквінського через Гегеля, Канта, неогегельянців і неокантіанців до розуміючої психології В. Дільтея та філософії життя А. Бергсона, феноменології Е. Гуссерля, проекту фундаментальної онтології М. Гайдеггера, до кінця 1 третини ХХ ст.; у ХХ ст. (завдяки постанню філософії екзистенціалізму та парадигми аналітичної філософії і постмодернізму) та у ХХІ ст. з його маніфестом мета модернізму. Ця традиція підкреслює укоріненість проблематики темпоральності в самій природі людської суб'єктивності. Отже, феноменологічна або

філософська темпоральність інтерпретована нами як процесуальна сутність явищ, що протікають суб'єктивно у межах людської свідомості різних ступенів загальності – від індивідуальної до групової. Класичне гегелівське поняття *Zeitgeist*'у, оскільки дух часу є метафорою переживання й осмислення специфічної темпоральності людиною, в цьому контексті вказує на не менш класичне поняття пізньої феноменології Гусерля – *lebenswelt*, життєсвіт людини. Явища умовно об'єктивні, такі, наприклад, як фізична реальність або уявлення про історичний процес як здійснену актуальність предметності, сукупність фактів, певною мірою протистоять суб'єктивній темпоральності, але при цьому нею ж таки детермінуються, тобто між ними присутня складна кореляція. Сучасні феноменологічно орієнтовані психологія та соціологія, вже не кажучи про соціальну філософію, використовують поняття темпоральності для опису динамічного аспекту таких феноменів, як особистість, соціальна група, нація, суспільство, цінність, мотив, гештальт, філософема, ідеологія тощо. Тому ми будемо розуміти словосполучення темпоральний режим (ТР) як базову для певної історико-культурної епохи, групи, нації, особистості і т. ін. модель смислогенерації в межах суб'єкт-об'єктної природи людського мислення. Принагідно до нашої теми історичний наратив, дискурс, сам концепт Історії у цьому контексті має суб'єктивно-об'єктивну природу: як результуюча діяльності, активності і мислення множини суб'єктів (у сучасній конструктивістській термінології – агентів) історії вони питома суб'єктивні, але їх кінцевий результат, чи то як логофоноцентричний гранднратив (еталонним зразком якого може вважатися гегелівський панлогізм), чи то як ліотарівський диференд (*le differend*), тобто нескінченна сукупність рівноправних малих нарративів, вони є об'єктивними явищами, зовнішніми і репресивними щодо свідомості як сліпа уніфікуюча сила (гайдегерівське *das man*), які детермінують картину світу здебільшого на рівні ідеології. Також варто позначити логічний аспект темпорального режиму, оскільки темпоральна логіка (А. Приор) допускає два вихідних тлумачення часової наступності. Перший означає «після цього – внаслідок цього» («*post hoc – ergo propter hoc*»), класична логічна помилка в межах формальної логіки), а другий – «після цього, отже, пізніше за це». Видається важливим підкреслити, що коли йдеться про історичні наратив і дискурс, поняття причинності не просто може замінюватися поняттям наступності, але і повністю витісняється останнім. При цьому сама наступність в гранднративі може розумітися не як проста послідовність, а як множинна плюральна одночасність. Це релевантно наразі насамперед тому, що постмодерний темпоральний режим руйнує концепцію історичного детермінізму, інтерпретуючи історичну картину світу як картину з безкінечної кількості пазлів, що довільно групуються і перегруповуються. Метамодерний же темпоральний режим проблематизує навіть поняття послідовності.

Модерний темпоральний режим

Уявлення про історію та філософію, зафіксоване в історичній традиції від Геродота та Фукідида до Дж. Віко та від Аврелія Августина до Гегеля, за М. Гайдегером, передбачає «забуття буття» насамперед через притаманний йому логоцентризм, що означає створення більш-менш повного систематичного послідовного та внутрішньо несуперечливого опису історичних подій як проекту Історії. Новочасовий раціоналізм, що ліг в основу моделі розвитку сучасної західної цивілізації, звідси виводить і її базові цінності, тобто історія не є простою дескрипцією та викладом фактів, а постає як своєрідний символ віри, маркер ідентичності та мотиваційний принцип. Гегель у вже згадуваному понятті *Zeitgeist* («Лекції з філософії історії», 1822 – 1831) фіксує якраз специфіку рецепції часу, історії і часовості на естетико-емоційному рівні, практично на протофеноменологічному, вказуючи на подібність засобів виразності в мистецтві й дискурсивних формах історії як діалектичного процесу та вже наявного для свідомості феномена водночас. Р. Колінгвуд, рефлексуючи над Гегелевою філософією історії, вказує, що остання має, крім методологічного аспекту, ще й метафізичний: «Було б хибним назвати філософію історії просто наукою історичного методу, методологією історії. Вона є водночас і методологією історичної думки, і метафізикою історичної дійсності» [2, 533]. На нашу думку, якраз таке розуміння філософії історії складає осердя модерної парадигми історичних нарративу й дискурсу. Метафізичний каркас надає історичному матеріалу певної форми, перетворюючи історію з минулого чи

його опису на сучасне, наявний зміст свідомості та мислення. Підкреслимо суб'єкт-об'єктну діалектику модерного підходу: історичні факти та їх інтерпретації набувають метафізичної систематичності, перестають бути простими об'єктами, вбудовуються як частини у більш складне ціле, що виходить за їх межі, навіть за межі їх загальної суми (відношення суперадитивності); з іншого боку, як суб'єктивний феномен свідомості та мислення, історичні наративи і дискурс є матеріалом проєкцій та екстраполяцій для пізнання сучасного і майбутнього, в останньому випадку набуваючи знову рис об'єктності. Проста історична аналогія за такого підходу постає як універсальний епістемологічний метод. Зауважимо, що в контексті сучасних інтенцій розвитку гуманітарного знання схематизація модерного підходу видається небезпечною граничним спрощенням, цілком у традиції логоцентричної підміни поняттям – сутності та існування явища. Наприклад, недостатніми видаються отождошення історіософії та філософії історії і назагал розуміння філософії історії «як теорії історії, філософське розуміння історичного процесу, його схему, періодизацію і перспективу» [3, 202]. Відзначимо своєрідну термінологічну іронію в термінологічному словосполученні «теорія історії» – відомо ж бо, що одне з первісних значень грецького θεωρία є «боже бачення», тобто бачення з висоти пташиного польоту, з висоти, як мінімум, Олімпу, а як максимум – звідусіль, оскільки, за Р. Грейвсом, однією з питомих ознак олімпійських богів була можливість перебувати одночасно в декількох місцях. Тому сучасні схематизації філософії історії як теорії несподівано отримують комічні конотації в контексті співвідношення кінечного та безкінечного, іманентного і трансцендентного, часткового та цілого, суб'єкта й об'єкта, оскільки підозріло вказують на постмодерний плюральний дискурс, а не на метод та структуру історичного знання модерну. Для модерної традиції, яка є метафізичною за визначенням, трансцендентне суще є об'єктом. І от саме цей об'єкт є предметом споглядання, чи то контемпляції, для філософії історії, починаючи з Аврелія Августина і аж до М. Гайдеггера та К. Ясперса (концепції осьового часу К. Ясперса та часовості М. Гайдеггера якраз і можуть бути тлумаченими як спроби подолати метафізичний схематизм, зберігши метафізичну цілісність бачення цілого). У цьому вимірі трансцендентальний суб'єкт історії, а відповідно й історичного дискурсу, є таким сущим, яке постає як підстава сама для себе. Тому феноменологічна трансформація модерну неминуче призвела до усвідомлення того, «що кожне теперішнє, таке, що триває, переживання є... єдністю... свідомості часу» [4, 314]. Таким чином, сприйняття часовості власної присутності темпорально конституює свідомість у межах її темпорального потоку (Ф. Брентано).

У тлумаченні сучасної філософії як історії понять епоха модерну постає на початку XVIII ст. у результаті появи феноменів «минулого майбутнього» (past future) та «сідловинного часу» (в алюзії на концепцію осьового часу К. Ясперса) Р. Козеллека [5], який позначив глибинні трансформації соціальних структур людської життєдіяльності, що, з точки зору сучасної дослідниці А. Ассман, призвело до сингуляризації часу, яка є інструментальним абстрагуванням часу, та використанню цього концепту в якості формотворчого й організуючого принципу. Тобто, події життя людини і людей перестали відбуватися в часі, але стали цим часом визначатися, отже, він набув ролі соціального й екзистенційного агента і суб'єкта. Концептуалізація часовості як «часового зсуву» (Zeitschichten) Р. Козеллека [6] в цивілізаційному часопросторі є свідченням цього. Порівнюючи такий підхід, наприклад, зі славетними 10 та 11 книгами Аврелієвої «Сповіді», в яких він аналізує поняття пам'яті та часу, бачимо, наскільки ТР як певна фреймова структура, яка активує одні світоглядні моделі, системи ціннісних орієнтацій, модуси ідентичності тощо, відкидаючи інші, практично елімінуючи їх з контексту розгляду, відрізняється від християнсько-містичного бачення часу й пам'яті.

А. Ассман, констатує наявне status quo модерну, пише: «Пам'ять – третє поняття, яке набуло в культурологічній парадигмі абсолютно нового значення. Це поняття увійшло до складу таких абстрактних термінів, як «культурна пам'ять» або «меморіальна культура», і відсилає тепер не тільки до психологічних процесів усередині індивідуума, але і до широкого спектру культурних практик на кшталт збереження слідів минулого, архівування документів, колекціонування творів мистецтва і реліктів, включаючи їх реактивацію за допомогою медійної та педагогічної роботи... Тісний зв'язок між пам'яттю й ідентичністю

вимагає, щоб культурна пам'ять створювала ідентифікаційні можливості та партиципативні структури, що дозволяють здійснювати індивідуальне і колективне освоєння історії» [7, 383]. Варто зауважити, що подібний погляд, укорінений ще в новочасовій традиції, є суголосним інструментальному розуму та інструменталізму.

Отже, уникаючи деталізації, можемо припустити, що модерний історичний дискурс загалом і модерний нарратив історії, ТР, виходять з цілісності переживання часового потоку, який структурується лише на рівні мислення та теоретичних конструкцій завдяки семіотичному коду мови. Історичний нарратив розглядається як такий, що передбачає системність і цілісність, що власне є слідуванням за античним платонізмом та християнським неоплатонізмом. Трансцендентальний суб'єкт історії у лінійній, циклічній чи діалектичній моделях історичного процесу відображує його у своєму дискурсі та нарративі як певну єдність.

Постмодерний історичний нарратив

Ситуація постмодерну (Ж. Ф. Ліотар) у сфері гуманітарного знання постала насамперед як результат руйнації гранднарративу і його деконструкції (Ж. Дерріда), постулюванню ТР як сукупності малих нарративів. Такий плюралізм для історичного дискурсу постав не просто як загроза інтерпретативного хаосу, а як тотальна проблематизація смислогенерації. В епоху постмодерну саме питання про те, чи існує смисл історії, перестало мати будь-який смисл, оскільки християнські, метафізичні, позитивістські, персоналістичні, (на кшталт бердяєвської роботи «Смисл історії», 1923), аналітичні, екзистенціальні, герменевтичні та феноменологічні його тлумачення були поглинуті відкритою множиною автономних децентрованих і дефрагментованих дискурсів і мовних практик, що вкупі з елімінацією метафізики призвело до скепсису та іманентної негачії як парадигмальної ознаки історичного нарративу та ТР. Останні перестали ставити питання про те, що стоїть за ним, і вказувати на трансцендентне, а його власна наявність почала визначатися переважно через заперечення суміжних, межових нарративів. На цій клаптиковій ковдрі смислів єдино ефективною стала негативна самоідентифікація дискурсу чи суб'єкта історії через заперечення. Ці доволі загальні міркування приводять нас до констатації розмивання меж між дискурсами, зауваженої Ю. Габермасом: «Завдяки їхньому риторичному змісту тексти, якщо їх, так би мовити, чесати проти шерсті, починають заперечувати саме те, що вони висловлюють, наприклад, експліцитно стверджуваний примат значення над знаком, голосу над письмом, споглядально схопленого та безпосередньо презентованого над репрезентантом, відстроченого над тим, через що воно є відстроченим, отже – заміщуваного над заміщувачем» [8, 186]. Така спроба «зсередини підірвати метафізичні форми мислення» [8, 186] неминуче призвела до простого усвідомлення гуманітарного знання як питомо ідеологічного і маніпулятивного, що насамперед стосувалося історії і філософії. Бодрійярівська концепція симулякрів стала останнім цвяхом у віко труни модерного трансцендентального суб'єкта історії. Постмодерна традиція, декларуючи автономію імені від референта, копії від оригіналу, мови від носія, тексту від нарративу та суб'єкта, є джойсівським хаосмосом, безладом, який вдає із себе лад. В історичному дискурсі постмодерну починають панувати не метафізика чи політика і не видатні постаті – рушії історії, а «константи» Ф. Броделя як певні цикли повторюваних тенденцій, бартівська «війна мов», метафорика Г. Вайта, «археологія» М. Фуко, ліотарівський диференд, гендерні експлікації історичного дискурсу, історія як вистава Гі Дебора – ці концепції та підходи заперечують, «що в історії існують пов'язані структури, які піддаються раціональному тлумаченню» [9, 175]. При цьому постмодерн не є апологією ірраціоналізму в історичному дискурсі – він швидше, використовуючи симуляцію та іронію, деконструє традиційний дискурс. «Соціальні системи опрацьовують смисли у формі комунікації. Для цього використовується мова, але вона не надає нам будь-якої значенневої ідентичності виразів, але лише дозволяє заміщати смисли знаками» [8, 372], – ця думка Ю. Габермаса принагідно до теорії соціальної комунікації Н. Лумана демонструє гіпотетичну девальвацію, чи то навіть фальсифікацію смислогенерації при переході від суб'єкта до соціальної системи, до масової культури та колективної уяви спільнот різного ступеня загальності. Відколи

історичний дискурс втрачає іманентну смислову навантаженість у межах цілого, оскільки ніякого цілого тепер не існує, бо репресивні гранднарлативи відкинута, він стає відвертим знаряддям ідеології, етичне виправдання якого – лише в його довершеності та ефективності. При цьому постмодерний історичний дискурс виходить з принципової невизначеності ані логічно-раціональних підстав опису, пояснення та розуміння історії, ані етичних настанов, що могли б лежати в їх основі. Парадоксальна ситуація, пов'язана з неможливістю водночас позбутися іманентної системності та формальної логічності мовних засобів виразу смислу й заперечити існування фундаментальних уявлень про історію як певну тяглість і наступність, тобто вимогу систематичності, призвела до формування дискурсивних практик як перехрестя паралельних ліній, ризоматичного об'єкта на шталт дельозівської «складки» чи концепту «хори» у Ю. Крістевой. Ідеться не просто про різноголосся чи різноманітність інтерпретацій – мова про дефрагментацію смислу, яка не робить історичний дискурс та концепт ТР абсурдним (позаяк абсурдне судження також має смисл), але позбавляє його властивої йому специфіки, визначальної ідентичності. За такої ситуації він втрачає свою екзистенційну напругу, смислогенеративний потенціал і перестає відігравати визначальну роль у смисложиттєвих орієнтаціях людини та формуванні її картини світу.

Метамодерний історичний дискурс

Наприкінці ХХ ст., після руху реідеологізації (Р. Арон), формування концептів «кінця ідеології» (З. Бжезинський) та «кінця історії» (Ф. Фукуяма), з'ясувалося, що інерція постмодерної негачії, заперечення метафізичних як системотвірних підстав дискурсу назагал проблематизує можливість порозуміння як такого. Тобто комунікація позбувається мети генерувати новий смисл, а починає функціонувати за принципом калейдоскопа, безкінечно комбінуючи та рекурсивно примножуючи наявні рівноправні малі дискурси. Для історичного дискурсу подібна ситуація є кризовою, оскільки гранично наближає його зміст і соціальну функцію або до відвертого ідеологічного маніпулювання свідомістю, або до формальної абсолютизації наратотвірних характеристик людської культури, до маскультурного *storytelling*'у, або ж до наративної онтології (В. Руднев), яка розглядає історію лише як засіб, але не як мету. Експоненціальний розвиток інформаційно-комунікативних технологій, становлення філософії інформації, концепції AI (Artificial intelligence), формування цифрового простору комунікації та феномену віртуальної реальності наприкінці ХХ – у перше десятиліття ХХІ століть обумовили системну аксіологічну кризу, пов'язану з відсутністю інтегративного дискурсу для різноманітних культурних, субкультурних, етнічних, політичних, економічних, насамкінець антропологічних дискурсів як описів реальності. Таким чином, відсутність окресленого ідеологічного підґрунтя поставила під сумнів просвітницький наратив гуманізму, що гранично ускладнило формування уявлень про ідентичність та позиціонування людини у системі «Я – світ». Формується так званий метамодернізм як відповідь на цей виклик історії (якщо буде дозволено цей мимовільно іронічний перифраз відомого концепту А. Тойнбі) [10]. «Нова технологія дозволяє одночасно переживати й відтворювати події з різних позицій. /.../ Ці мережі, що виникають, сприяють демократизації історії, висвітлюючи шляхи розгалуження, за якими її великі наративи можуть рухатися тут і тепер», – стверджує Люк Тернер у 6 параграфі «Маніфесту метамодернізму», опублікованому у 2011 р. [11]. Ідеологи руху Т. Вермюлен і Р. ван ден Аккер зауважують: «Якщо модернізм передбачає тимчасове впорядкування, а постмодерн – просторовий безлад, то метамодерн має розумітися як простір-час, котрий водночас знаходиться ані в порядку, ані в безладі. Метамодернізм замінює межі теперішнього на межі безперспективного майбутнього» [12]. При цьому той же Л. Тернер, хоча і вказує на близькість нового інтелектуально-мистецького та соціального руху, що претендує на статус парадигми, деяким новітнім філософським течіям, як-от спекулятивний реалізм (К. Мейясу), об'єктно орієнтована онтологія (Г. Гарман) або деяким екстремістським соціальним рухам (осциру) все ж спеціально підкреслює, що «метамодернізм сам по собі не задумується як філософія чи мистецький рух, оскільки він не визначає і не розмежовує

замкнену систему думки і не диктує певний набір естетичних цінностей чи методологій» [13]. У контексті нашої теми видається значущим акцентування

відмови від розмежування дискурсивних практик, будь-яких наборів цінностей чи методологій за одночасної реабілітації гранднариву. Базові патерни та смислові атрактори метамодерну постають як спроба переосмислення ситуації (Ж.-Ф. Ліотар) та ТР постмодерну за відмови їх трансформування. Постмодерна іронія змінюється метаіронією, яка парадоксально має об'єднувати в собі щирість та іронізм ($irony+sincerity=ironesty$) [14]; гранднариву повертаються права на концептуалізацію поняттєвих підвалин реальності (новий утопізм); політика й ідеологія оголошуються простором меметики, повністю вільним від будь-якої опори на фактуальність дискурсу чи нариву (політичний віртуальний проєкт Hanzi Freinacht [15; 16]. Що це може означати для історичних дискурсу та нариву, для ТР? На нашу думку, метаіронія як ознака нової якості дискурсу, наукового в тому числі, яка умовно фіксує інтенцію та настанову щирості, видається простою семантичною антиномією, оскільки щирість за умов її поєднання з іронічністю є мовним оксюмороном. Модус іронічності від початку передбачає об'єктне ставлення, а отже, вище згадувану модерну традицію інтерпретації трансцендентального суб'єкта у західній філософії, тоді як щирість як комунікативна настанова, що може бути дискурсивно виражена, апелює скоріше до містичної, емпатичної, діалогічної (в контексті філософії діалогу Ф. Розенцвайга та М. Бубера) філософії, яка не претендує на дескрипцію реальності та побудову гранднариву, оскільки спирається на питомий символізм, алегоричність і метафоричність мови та релігійну картину світу. Інакше кажучи, метамодерний історичний дискурс, якби і міг існувати, тобто набути формального виразу, то в жодному разі не міг би бути трансльованим, оскільки досягнення розуміння в герменевтичному сенсі (Г. Гадамер) було б неможливим. Саме тому, до речі, метамодерн насамперед апелює до мистецтва з його творчою свободою та можливістю елімінації жанрових фреймів (у контексті рецепції мотивів і образів історії метамодерном можна було б навести приклад номінанта на «Оскар» 2020 р. фільму «Кролик Джоджо», в якому уявним другом головного персонажа, маленького хлопчика, є А. Гітлер, що розкриває колізійність сюжету стрічки через принципове змішування й еклектичність етичних та історичних акцентів). Інакше кажучи, новітня «щирість» метамодерну означає добре відому людству втечу від реальності, але забезпечену технологічно, а не через опії ідеології, оскільки ця «щирість», хоча і постулює певний гранднарив, але від початку тлумачить його як умовний, ігровий, такий, що легко піддається версифікації та трансформації в межах ТР. «Щирість» заперечує ясність, оскільки постає як втеча від складності через спрощення. Т. Вермюлен і Р. ван ден Аккер намагаються віднести метамодерну трансформацію ТР та історичного дискурсу, уявлень про історію в масовій свідомості до кантівської традиції, яку тлумачать як «негативний» ідеалізм на противагу постмодерному тяжінню до гегелівської традиції «позитивного» ідеалізму принагідно до філософії історії [17]. Припустимо, що вони мали на увазі під позитивним ідеалізмом гегелівську впевненість у тому, що історія як система може бути кінечною, хоча це і суперечить його діалектичному методу. У такому разі якщо кінець історії, оголошений постмодерном, полягав у повній експлікації ліберальних цінностей та історичної моделі, притаманної більшості розвинутих західних демократій, ентелехії (Аристотель) як повноті оформлення історичного задуму та його можливостей, то метамодерн заново «запускає історію», оскільки фіналізувати її постмодерн зміг, лише відмовившись від гранднариву, Точніше, постмодерн розглядає історичний гранднарив як музейний експонат, який цілком фіналізований і стабільний, цілком придатний до фрагментування на безкінечну кількість малих наривів як рівноправних мовних практик. Метамодерн же, у відповідності зі своїм ТР, легітимізує гранднарив відповідно до кантівської «етики обов'язку», але позбавленої суворості етатизму та раціональності пієтизму. Виходить такий собі умовний спосіб light версії гранднариву, в якій все віддалене культурно та хронологічно більш ніж на мінливий крок покоління переживається як плюсквамперфект: «як би я був описав історичні події...», причому в ігровій формі. Звідси мотив осциляції, коливання між модерном і постмодерном, який нібито властивий метамодерну. Принагідно до історичного дискурсу це означає доволі сумнівну спробу

вищезгаданою «іронічною ширістю» подолати антиномічність гранднарративу та диференду, логоцентризму та паратаксисту, сутності й симулякра. Тому йдеться, як визнають самі творці концепції, про новий утопізм, про безкінечний рух до мети, яка при цьому знаходиться в протилежних напрямках. Маємо наразі сполучення двох метафор – класичної метафори Буриданового віслюка та метафори про морквину та віслюка. Іронія ситуації в тому, що оскільки іronesty доволі ірраціональна, то регулювати раціональний дискурс не спроможна ані змістовно, ані формально, що означає для віслюка хаотичний рух поза напрямками. Феноменологічно Буриданів віслюк стоїть на місці, метамодерний – несамовито гасає за морквиною, яка хитається перед його носом, не керуючись жодними раціональними міркуваннями. Зрозуміло, що за такого тлумачення осциляція метамодерну в царині історичного дискурсу та гранднарративу робить його повністю незахищеним перед ідеологічними та будь-якими іншими маніпулятивними техніками. Тому такий підхід видається відверто ескапістським і доволі безвідповідальним з точки зору гуманістичних антропоцентричних цінностей західної цивілізації. Бачимо, як бунт проти розуму постмодерної традиції і спроба розчинити метафізику в плюральному дискурсі призводить до втечі від реальності в метамодерній, яка пропонує вдати, що гранднарратив існує ніби не насправді і що можна легко варіювати модерну категоріальність і постмодерний імітаційний ігровий режим. Таким чином, метаксис як існування по-між інтерпретується метамодерном водночас як підстава онтології та епістемології ТР. Для історичного дискурсу та гранднарративу це означає насамперед, що події, віддалені більш ніж на 20 років (можливі варіанти – 10, 5 років залежно від того, який критерій вважати основним у зміні кроку покоління) у свідомості не лише молоді, але й у масовій уяві назагал зливаються в єдиний фон, плюсквамперфект, давноминулий час, тобто час і пам'ять починають функціонувати в принципово іншому режимі. ТР метамодерну редукує колективну й індивідуальну пам'ять. Якщо продовжити в сучасному контексті інтенціонал досліджень Ю. Гайзінги та У. Еко («Середньовіччя вже почалось», 1994), то метамодерн є маркером трансформації колективної культурної свідомості людства в бік нового цифрового Середньовіччя, яке вже не буде «культурою безмовної більшості» (П. Гуревич), а постає як егалітарна культура уніфікації ідентичності, історичної насамперед, в інформаційно-комунікаційному віртуальному просторі.

Висновки

1. У результаті компаративного розгляду темпоральних режимів модерну, постмодерну, метамодерну поняття ТР відносимо до апарату філософії історії, оскільки воно фіксує ступінь раціонального осмислення присутності трансцендентального суб'єкта в історичному наративі й дискурсі та їх інтеріоризації, в той час як концепт історіософії передбачає як релігійно-містичні конотації, так і питома відмінні способи рецепції наративу й дискурсу.

2. Принагідно до нашої теми можемо визначити кореляцію між модерним та постмодерним ТР в межах метамодерного як коливання між продукуванням гранднарративу модерном і деконструкцією дискурсивної цілісності постмодерном на основі метаіронії й метаксису як епістемологічної та онтологічної стратегії водночас.

3. ТР метамодерну, опертий на новітні інформаційно-комунікативні технології, нові форми рецепції та оперування інформацією, обумовлює трансформацію моделей соціальної колективної й індивідуальної пам'яті та уяви. Таким чином детермінуються зміни історичних наративу й дискурсу, формування новітнього гранднарративу потребує переосмислення метафізичних підстав історичного дискурсу, форм його трансляції та модусів розуміння.

Список використаної літератури

1. Кретов П. В., Кретова О. І. Символічний ландшафт свідомості: людина між репрезентаціонізмом, функціоналізмом і релятивізмом / П.В. Кретов, О.І. Кретова // Антропологічні виміри філософських досліджень. – 2017. – № 12. – С. 40–49. URL: <http://ampr.diit.edu.ua/article/view/119122>.
2. Колінгвуд Р. Дж. Ідея історії / Р. Дж. Колінгвуд. – К. : Основи, 1996. – 615 с.

3. Ковальчук І. В. Альтернатива позитивізму – історіософія Р. Дж. Колінгвуда : зміст, значення та дискусійні положення / І. В. Ковальчук // Практична філософія. – 2010. – № 3. – С. 201 – 208.
4. Черняков А. Г. Онтологія времени. Бытие и время в философии Аристотеля, Гуссерля, Хайдеггера / А. Г. Черняков. – СПб : Высшая религиозно-философская школа, 2001. – 460 с.
5. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії / Р. Козеллек / Пер. з нім.. – К. : Дух і літера, 2006. – 429 с.
6. Schulz-Forberg, H. The Spatial and Temporal Layers of Global History: A Reflection on Global Conceptual History through Expanding Reinhart Koselleck's "Zeitschichten" into Global Spaces / H. Schulz-Forberg // Historical Social Research / Historische Sozialforschung. – 2013. – Vol. 38, No. 3 (145), Space/Time Practices and the Production of Space and Time. – P. 40 – 58.
7. Ассман А. Распалась связь времен? Взлет и падение темпорального режима Модерн / пер. с нем. Б. Хлебникова, Д. Тимофеева / А. Ассман. – Москва : Новое литературное обозрение, 2017. – 372 с.
8. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Ю. Габермас / Пер. з нім. В. Купліна. – К. : Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
9. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста і В.Тейлора ; Пер. з англ. В.Шовкун; Наук. ред. пер. О. Шевченко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.
10. Dember, G. After Postmodernism: Eleven Metamodern Methods in the Arts [Electronic recourse] / G. Dember. – WiM on Med. –2018. – Apr, 17. URL: <https://medium.com/what-is-metamodern/after-postmodernism-eleven-metamodern-methods-in-the-arts-767f7b646cae>.
11. Маніфест метамодернізму . – [Електронний ресурс]. URL: <http://www.metamodernism.org/>
12. Vermeulen, T., van den Akker, R. Notes on Metamodernism. [Electronic recourse] / T. Vermeulen, R. van den Akker // ResearchGate. – 2010. – 2 November. URL: https://www.researchgate.net/publication/233894749_Notes_on_Metamodernism
13. Turner, L. Metamodernism : A Brief Introduction [Electronic recourse] / L. Turner // Notes on metamodernism. – 2015. – 13 January. URL: <http://www.metamodernism.com/2015/01/12/metamodernism-a-brief-introduction/>
14. Ironesty. [Electronic recourse]. URL: <http://www.icoinedthewordironesty.com/>
15. Metamoderna. [Electronic recourse]. URL: <https://metamoderna.org/>
16. Van den Akker, R., Gibbons, A., Vermeulen, T. Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth after Postmodernism (Radical Cultural Studies) / R. Van den Akker, A. Gibbons, T. Vermeulen. – Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2017. – 260 p.
17. Vermeulen, T., van den Akker, R. Notes on metamodernism. [Electronic recourse] / T. Vermeulen, R. van den Akker // Journal of Aesthetics&Culture. – 2010. – Vol. 2, – Pp. 1 – 14. URL: <http://www.emerymartin.net/FE503/Week10/Notes%20on%20Metamodernism.pdf>

References

1. Kretov, P. V., & Kretova O. I. (2017). Symbolic Landscape of Consciousness : Man between Representationalism, Functionalism and Relativism. *Anthropological measurements of philosophical research*, 12, 40-49. URL: <http://ampr.diit.edu.ua/article/view/119122>.
2. Collingwood, R. G. (1996). *The Idea of History*. Kyiv: Osnovy. (in Ukr.)
3. Kovalchuk, I. V. (2010). The Alternative to Positivism – The History of R. G. Collingwood: Content, Meaning and Discussion. *Praktychna filosofii (Practical philosophy)*, 3, 201-208. (in Ukr.).
4. Chernyakov, A. G. (2001) *Ontology of time. Being and time in the philosophy of Aristotle, Husserl, Heidegger*. Sankt-Peterburg : Vy'sshaya religiozno-filosofskaya shkola. (in Rus.).
5. Koselleck, R. (2006). *Time layers. History theory research*. Kyiv : Dux i literatura. (in Ukr.).
6. Schulz-Forberg, H. (2013). The Spatial and Temporal Layers of Global History: A Reflection on Global Conceptual History through Expanding Reinhart Koselleck's "Zeitschichten" into Global Spaces. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, vol. 38, no 3 (145), *Space/Time Practices and the Production of Space and Time*, 40 – 58.
7. Assman, A. (2017). *Has the connection of times broken up? The rise and fall of the modern temporal regime*. Moskva : Novee literaturnoe obozrenie. (in Rus.).
8. Habermas, J. (2001). *Philosophical Discourse of Modern*. Kyiv : Chetverta khvyliya. (in Ukr.).
9. *Encyclopedia of Postmodernism*. Ed. C. Winkwist and W. Taylor (2003). Kyiv Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy». (in Ukr.).
10. Dember, G. (2018, 17 Apr.). After Postmodernism: Eleven Metamodern Methods in the Arts. *WiM on Med*. URL: <https://medium.com/what-is-metamodern/after-postmodernism-eleven-metamodern-methods-in-the-arts-767f7b646cae>
11. *Manifest of metamodernism*. (2011). URL: <http://www.metamodernism.org/>

12. Vermeulen, T., & van den Akker, R. (2010, 2 November). Notes on Metamodernism. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/233894749_Notes_on_Metamodernism
13. Turner, L. (2015, 13 January). Metamodernism : A Brief Introduction. *Notes on metamodernism*. URL: <http://www.metamodernism.com/2015/01/12/metamodernism-a-brief-introduction/>
14. *Ironesty*. (2017). URL: <http://www.icoinedthewordironesty.com/>
15. *Metamoderna*. URL: <https://metamoderna.org/>
16. Van den Akker, & R., Gibbons, A., & Vermeulen, T. (2017). *Metamodernism : Historicity, Affect, and Depth after Postmodernism (Radical Cultural Studies)*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
17. Vermeulen, T., & van den Akker, R. (2010). Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics&Culture*, 2, 1-14. URL: <http://www.emerymartin.net/FE503/Week10/Notes%20on%20Metamodernism.pdf>

KRETOV Pavlo, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: ataraksia@ukr.net,

KRETOVA Olena, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Russian Language, Foreign Literature and Teaching Methods, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: ekretova@ukr.net

TEMPORAL MODE OF MODERN, POSTMODERN AND METAMODERN: NARRATIVE-DISCURSIVE ASPECT

Abstract. Introduction. The article is devoted to the study of the peculiarities of correlation between the temporal regimes of modern, postmodern and metamodern and their representations in historical narratives and discourse. The terminological phrase of the temporal mode in the context of the category of temporality in humanities in general and the verbal forms of its expression in discourse in particular are considered. **The urgency of the article.** The relevance of the article is due to the formation of the newest paradigm of the historical narrative and discourse in the modern information culture. **The aim of the study.** The purpose of the article is to comparatively examine the interpretation of the functioning of historical narratives and discourse in the modern, post- and metamodern paradigms, as well as to clarify the intentionality of this process. **Methods** used in the study: textual analysis of sources, historical and philosophical analysis, analytical and hermeneutical methods in combination with contemporary history of ideas and culturological approach.

The results of the study are due to the following considerations. Narrative and discourse in the context of the topic of research are interpreted not only as forms of representation and translation of historical knowledge and ideas, but also as markers of the meaning-generative potential of the philosopheme of history within the picture of the human world and its living world (*lebenswelt*). A distinction is drawn between the concepts of the philosophy of history and historiography in accordance with the concept of the temporal mode and its formalization in historical narratives and discourse. In accordance with the theme, the forms of transformation of the temporal mode within the paradigms of modern, postmodern and modern goals are analyzed. The mediating and dynamic nature of the metamodern, aimed at the paradoxical reconciliation of the modern and the postmodern with respect to their relation to grand narratives and historical knowledge and metaphysical grounds of historical discourse, are outlined. The concepts of meta irony and metaxis, oscillations in the context of historical narratives and discourse are considered. **The originality and novelty** of the study are the proposed interpretation of the correlation between the temporal, modern, postmodern and metamodern temporal regimes.

Conclusion. As a result of the study of the topic, we can determine the correlation between modern and postmodern temporal regimes within metamodern as oscillations. The oscillation between the production of the grand narrative by the modern and the deconstruction of the discursive integrity of the postmodern based on meta-irony and metaxis as an epistemological and ontological strategy at the same time. The temporal mode of the metamodern, based on the latest information and communication technologies, new forms of reception and information management, causes the transformation of models of social collective and individual memory and imagination. Thus the changes of historical narratives and discourses are determined, the formation of the latest grand narrative requires rethinking the metaphysical bases of historical discourse, its forms of translation and modes of understanding.

Key words: philosophy of history, narrative, discourse, temporal regime, modern, postmodern, metamodern, meta irony, metaxis.

Одержано редакцією 11.03.2020
Прийнято до публікації 19.05.2020